

организма увеличивает силу духа, что является важнейшим фактором выживания в условиях войны. Именно экзистенциальная централизация сущности человека в предельных ситуациях, формирует феномен чести. Честь как катализатор силы духа становится основным понятием духовного пути чести.

Annotation

The honor comes in the military world as a consequence of limiting situations between life and death. Limiting situations provoke existential states, which catalyze the concentration of human nature, the internal integrity of the individual and the unity with the essence of being. Centralization of all organism incentives increases the strength of the spirit, which is a critical survival factor in war. Exactly existential centralization of man essence in extreme situations, creates the phenomenon of honor. Honor as a catalyst for spiritual strength is the basic concept of the spiritual path of honor.

УДК: 316.613.42-053.6

Гладуш Г.

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

Формування толерантності підлітків обумовлена рядом соціальних проблем, що існують як у світовому, так і в українському суспільстві. Неповага, зухвалість, вандалізм, національна та релігійна непримиримість, непорозуміння між поколіннями, статтями, що може супроводжуватись різними формами прояву агресії у взаємодії, загострюють потребу у необхідності впровадження у виховний процес навчальних закладів культури толерантності.

Під толерантністю ми розуміємо особистісну позицію визнання інших цінностей, поглядів, звичаїв як рівноправних своїм цінностям, поглядам, звичаям, незалежно від ступеню погодження з ними, як інтегративну якість особистості, що проявляється на рівні моральних переконань, психологічних особливостей та поведінки і включає в себе ряд таких позитивних якостей, як відповідальність, самоповага, емпатія, рефлексивність, доброзичливість тощо. Протилежністю толерантності є інтолерантність, що означає непримиримість, неприйняття позицій та переконань, відмінних від своїх, як таких, що мають право на існування. Розглядаючи толерантність у якості позитивної властивості, вважаємо, що континуум її функціонального виявлення не повинен виходити за межі, де вона набуває деструктивного змісту байдужості, конформізму, втрати ідентичності тощо.

На нашу думку, виховання адекватних рівнів толерантності підлітків сприятиме формуванню їх громадської культури, підвищенню ефективності міжособистісних комунікацій, що, у свою чергу, дозволить послаблювати агресивні та ворожі тенденції.

Одним з найефективніших методів формування культури толерантності та толерантних якостей особистості підлітка ми вважаємо соціально-психологічний тренінг. При його розробці в основу були покладені загальноприйняті принципи групової корекційної роботи: принцип єдності діагностики та корекції; принцип нормативності розвитку; принцип системності розвитку психологічної діяльності; діяльнісний принцип [1].

Метою розробленого нами тренінгу було формування особистісних рис, які б сприяли розвитку толерантної культури підлітків і одночасно зумовлювали зниження агресивних проявів в їх поведінці. Таким чином, в рамках тренінгової роботи вирішувались наступні завдання:

- формування толерантної свідомості та толерантної культури спілкування;
- розвиток толерантних рис особистості (емпатії, самоконтролю, самоповаги, рефлексії, соціальної перцепції тощо);
- формування почуття власної гідності та підтримки гідності оточуючих;
- формування поваги до свого народу та людей інших національностей, культур, соціальних прошарків, віку тощо;
- формування навичок управління агресією;
- формування ціннісних установок на неагресивне вирішення конфліктних ситуацій;
- формування асертивних умінь.

Методична наповненість тренінгу ґрунтувалась на виділених та описаних у попередніх наших роботах структурних компонентах толерантності (морально-етичні переконання, поведінкові уміння, індивідуально-психологічні особистісні властивості) та агресивності (особистісні риси, поведінкові прояви, емоційне реагування).

Ми виходили з того, що рівень моральних переконань толерантності включає: гуманність (увага до неповторного внутрішнього світу людини, людяність, відмова від насильницьких методів і форм приниження достоїнств людини); відповідальність (вияв внутрішньої сили у ситуації прийняття рішення, його якісного виконання на основі варіативного підходу і системи особистих вимог). Рівень психологічних особистісних властивостей містить: впевненість у собі (адекватна оцінка власних сил і можливостей);

стійкість (уміння володіти собою, керувати своїми емоціями та вчинками; рефлексивність (адекватна оцінка власних особливостей, достоїнств та недоліків); соціальну перцепцію (вміння підмічати і виокремлювати різноманітні властивості людей, розуміти їх внутрішній світ); емпатію (співчуття до проблем інших людей, емоційну оцінку подій); почуття гумору (іронічне ставлення до безглуздя обставин, непродуманих дій, уміння посміятися над собою). У поведінці толерантність проявляється як: здатність до толерантного висловлювання і відстоювання власної позиції як точки зору (Я-висловлювання і тому подібне); толерантне ставлення до висловлювань інших, тобто сприйняття думок і оцінок інших людей як вираження їх точки зору, що має право на існування, незалежно від міри розбіжності їх з власними поглядами; здатність до взаємодії з "різномислячими" і уміння домовлятися (погоджувати позиції, досягати компромісу і консенсусу); варіативність (багатомірний підхід до оцінки навколишнього життя і прийняття рішень, відповідних до обставин, що склалися).

Для оцінки ефективності впроваджених заходів з формування толерантності підлітків засобами соціально-психологічного тренінгу ми скористались методикою виміру рівня толерантності В. Магуна, М. Жамкочян, М. Магури [2]. Згідно результатів методики, отримані дані розподілялись за п'ятьма рівнями: дуже високий рівень толерантності відповідав – балам від 202 до 240, високий – від 161 до 201, середній – від 130 до 160, нижче середнього – від 89 до 129, низький – від 48 до 88 балів. Вибір п'ятирівневого розподілу показників дозволив диференціювати високий та надвисокий рівні. Таким чином, до адекватних рівнів толерантності ми віднесли високий та середній її рівень, до неадекватних: дуже високий, низький, дуже низький (у попередніх роботах нами були обґрунтовані положення про межі толерантності).

Впровадження тренінгу відбувалось у гімназії НПУ імені М. П. Драгоманова та у загальноосвітній школі № 15 м. Києва протягом 2011–2012 н.р. Всього експериментом було охоплено 64 підлітків (з них 32 учнів експериментальної групи, 32 – контрольної). Загальний обсяг тренінгової роботи – 30 годин.

Результати розподілу даних за рівнями прояву толерантності досліджуваних (за методикою В. С. Магуна, М. С. Жамкочян, М. М. Магури) до та після тренінгу наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка рівнів розвитку толерантності старших підлітків до та після тренінгу

Рівні толерантності	Експериментальна група (n=32)				Контрольна група (n=32)			
	До експерименту		Після експерименту		До експерименту		Після експерименту	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Дуже високий (202-240)	1	3,1	0	0	1	3,1	1	3,1
Високий (161-201)	4	12,5	9	28,2	5	15,6	6	18,7
Середній (130-160)	16	50,0	19	59,3	17	53,1	15	46,8
Низький (89-129)	6	18,7	3	9,3	5	15,6	6	18,7
Дуже низький (48-88)	5	15,6	1	3,1	4	12,5	4	12,5

Як засвідчують дані табл. 1, до експерименту обидві групи мали показники рівнів толерантності майже тотожні, що доведено на рівні математичної статистики. Серед досліджуваних як експериментальної, так і контрольної груп спостерігається досить високий відсоток тих підлітків, які мають неадекватні рівні толерантності (дуже високий, низький та дуже низький). Зокрема в експериментальній групі сумарний показник складає 37,4%, в контрольній – 31,2%.

Після експерименту динаміка показників виявила наступне: сумарний показник неадекватних рівнів в експериментальній групі знизився до 12,4% (тобто майже у три рази у порівнянні з даними до експерименту), в контрольній групі цієї динаміки не відбулось (34,2%). Більше того, відмічено навіть невелике погіршення цих результатів (на 3%).

Використання χ^2 - критерію Пірсона дозволило довести наявність значущість змін, що відбулись після експерименту в експериментальній групі ($\chi^2=39,2$), з похибкою не більшою за 0,001%.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що при цілеспрямованих впливах на особистість підлітка засобами соціально-психологічного тренінгу можна підвищити якісні показники рівнів толерантності, що визначають позитивний характер взаємодії дорослішаючої особистості з собою та оточуючим світом.

Використана література:

1. Осипова А. А. Введение в практическую психокоррекцию: Групповые методы работы / Академия пед. и соц. наук. Моск. псих. соц. ин-т. / А. А. Осипова. – Москва : Моск. псих. соц. ин-т. – Воронеж : МОДЕК, 2000. – 240 с.
2. Психодиагностика толерантности личности / под ред. Г. У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.

Аннотация

В статье описаны результаты проведенного с подростками тренинга, направленного на снижение уровня их агрессивности путем формирования толерантности как личностного качества и социально ценностной установки.

Annotation

The paper describes the results of the training with teenagers, aimed at reducing the level of aggressiveness by forming tolerance as a personal quality and social value attitude.

УДК 371.132

Горяньська А. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Толерантність як важливу особистісну та професійну якість майбутніх вчителів ми розглядаємо з точки зору компетентнісного підходу [2], [3], [5] і визначаємо як ключову компетенцію вчителя, стійку систему гуманних ціннісних ставлень, позитивних установок до себе та інших людей, яка передбачає мотиваційну готовність до її актуалізації, розвинутий соціальний інтелект як здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємини і прогнозувати міжособистісні події, знання соціально-психологічних закономірностей і механізмів соціальної перцепції, педагогічну рефлексію як здатність суб'єкта до перебудови неадекватних установок, стосунків, конструктів і вчинків, уміння використовувати теорії і технології ефективної взаємодії, уміння аналізувати й регулювати емоційні стани, інтерес до саморозвитку й самовдосконалення.

Аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми визначення умов, факторів, шляхів та засобів розвитку толерантності майбутніх вчителів (Г. Бардієр, О. Батурина, Г. Безюлева, Л. Гринкруг, Г. Кожухар, П. Комогоров, В. Маралов, О. Нурлігаянова, І. Пчелінцева, Л. Рюмшина, В. Сітаров, А. Скок, Т. Скрипкіна, О. Столяренко, Ю. Тодорцева, О. Шавріна, Г. Шеламова) виявив, що розвиток толерантності є складовою цілісного процесу розвитку особистості і відбувається в таких основних напрямках: мотиваційно-ціннісному, когнітивному, особистісно-рефлексивному, емоційно-вольовому та поведінковому. Реалізація цих напрямків здійснювалася на основі розробленої нами моделі розвитку толерантності, що ґрунтується на технології конструктивної зміни поведінки Л. Мітіної[4]. Вона передбачає перетворення мотиваційної, інтелектуальної, афективної та поведінкової структур особистості, в результаті чого зовнішня детермінація толерантності змінюється на внутрішню. Модель розвитку толерантності складається з п'яти етапів: 1) підготовки; 2) усвідомлення; 3) переоцінки; 4) дії; 5) рефлексивно-оцінювального та поєднує у собі усі п'ять напрямків, що утворюють цілісну систему розвитку толерантності студентів, у якій на певному етапі визначальним, тобто таким, що викликає якісні зміни в психологічній структурі толерантності, стає той чи інший напрямок, однак його вплив лише цим етапом не обмежується, він продовжує свій розвиток на наступних етапах у тісній взаємодії з іншими.

Дана модель була покладена в основу програми спеціальної навчальної дисципліни „Психологія толерантності”, головною метою якої є розвиток толерантності студентів – майбутніх вчителів: підвищення рівня усвідомлення особистісно-професійної актуальності цінностей толерантного спрямування, самоцінності, цінності іншого, цінності діалогічного спілкування; розвиток особистісних та професійних якостей (самоприйняття, рефлексії, емпатії, інтернальності, комунікативних установок на прийняття іншого); відпрацювання навичок толерантної взаємодії, актуалізація рефлексивного процесу саморозвитку толерантності; актуалізація інтересу до інших людей, до самого себе, до різних аспектів майбутньої професійної діяльності.

Розробка та апробація програми дисципліни “Психологія толерантності” здійснювалась у рамках формуального експерименту, який проводився в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя серед студентів II курсу факультету іноземних мов: експериментальна група (23 студенти) та контрольна група (24 студенти). В експериментальній групі викладався спецкурс “Психологія толерантності”, на який загалом відводилося 108 годин. Аудиторні години (48 год.) розподілялися між лекційними заняттями (12 год.), семінарами (8 год.) та тренінгом (28 год.). Така побудова навчального курсу мала забезпечити оптимальні психолого-педагогічні умови розвитку у майбутніх вчителів ціннісно-сислової мотивації самовизначення та комплексу знань, умінь і навичок толерантної взаємодії: 1) створення у навчально-виховному процесі толерантного простору взаємовідносин на базі активних методів навчання і виховання; 2) засвоєння необхідних знань про зміст регулятивних процесів як психологічних механізмів комунікативної толерантності у педагогічному спілкуванні та функціональну структуру толерантності вчителя; 3) збагачення суб'єктного досвіду толерантності у педагогічно-орієнтованому спілкуванні; 4) розвиток системи соціально-перцептивних, суб'єктних, емоційних, комунікативних та поведінкових характеристик толерантності.

Перед початком і після закінчення формуального експерименту було проведено комплексне